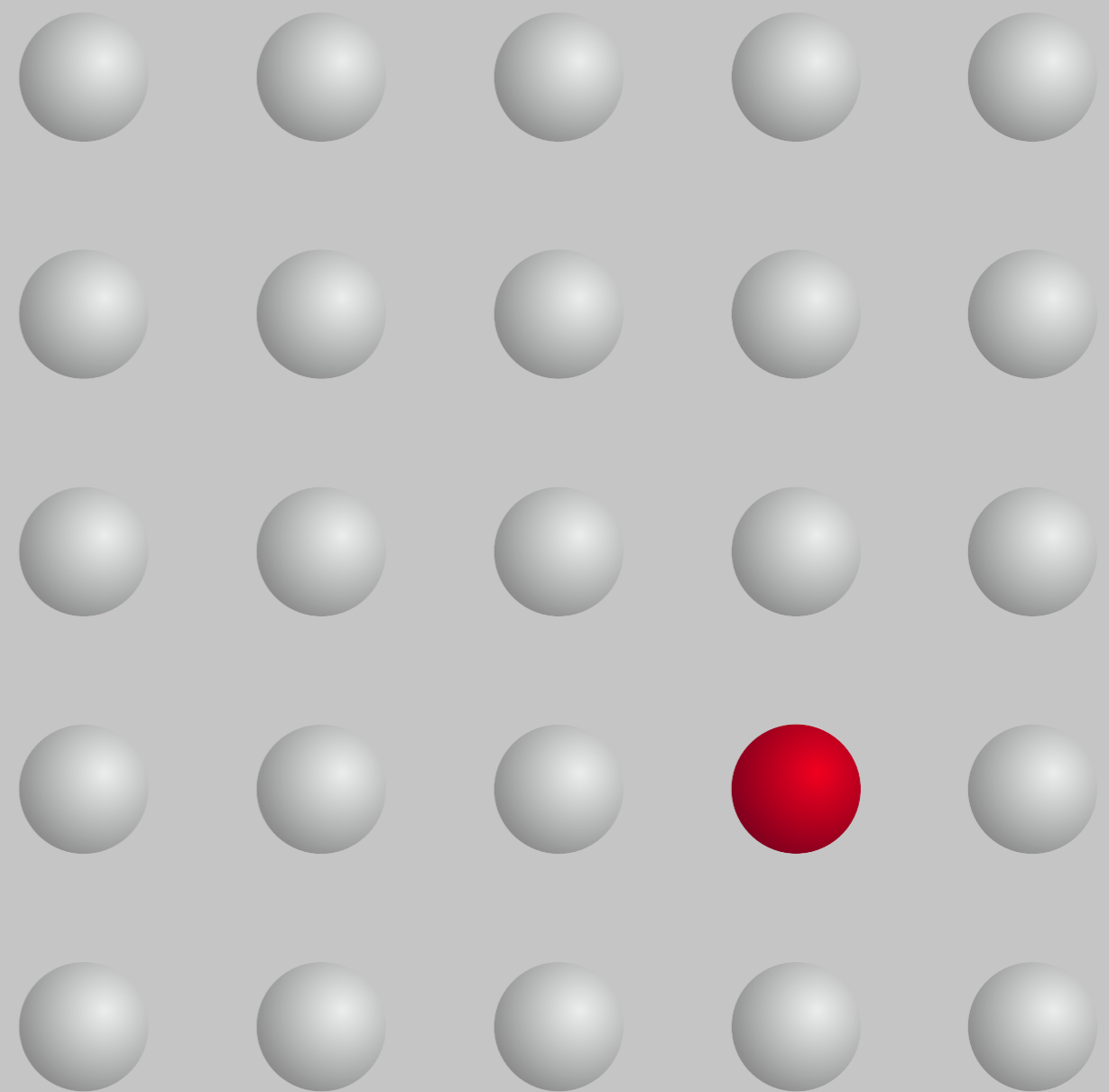

Jana Verešová

Využitie metód vizualizácie a kompenzačných prostriedkov pri integrácii a inklúzii žiakov so špeciálnymi výchovo-vzdelávacími potrebami

Prednášky z pracovného stretnutia
učiteľov slovenského jazyka a akademických predmetov
MŠVVaŠ SR pôsobiacich v zahraničí

2020

ISBN 978-80-565-1451-1

mpc • METODICKO
PEDAGOGICKÉ
CENTRUM

Jana VEREŠOVÁ

**VYUŽITIE METÓD VIZUALIZÁCIE A KOMPENZAČNÝCH
PROSTRIEDKOV PRI INTEGRÁCII A INKLÚZII ŽIAKOV SO
ŠPECIÁLNYMI VÝCHOVNO-VZDELÁVACÍMI POTREBAMI**

Prednášky z pracovného stretnutia učiteľov slovenského jazyka a akademických
predmetov MŠVVaŠ SR pôsobiacich v zahraničí

Metodicko-pedagogické centrum

Bratislava 2020

Názov: **Využitie metód vizualizácie a kompenzačných prostriedkov pri integrácii a inklúzii žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami**

Autor: **PaedDr. Jana Verešová, PhD.**

Recenzenti: PaedDr. Dagmar Koštrnová, PaedDr. Oľga Nestorová

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2020

Počet strán: 20

ISBN 978-80-565-1451-1

Obsah

Úvod	4
1 INTEGRÁCIA A INKLÚZIA ŽIAKOV SO ŠPECIÁLNYMI VÝCHOVNO- VZDELÁVACÍMI POTREBAMI A TVORBA INKLUZÍVNEHO PROSTREDIA V ŠKOLÁCH.....	5
<i>1.1 Návrhy aktivít podporujúcich tvorbu inkluzívneho prostredia.....</i>	<i>9</i>
2 VYUŽÍVANIE METÓD VIZUALIZÁCIE A KOMPENZAČNÝCH POMÔCOK PRI VZDELÁVANÍ ŽIAKOV SO ŠPECIÁLNYMI VÝCHOVNO- VZDELÁVACÍMI POTREBAMI VO VZDELÁVANÍ.....	13
Záver	22
Zoznam bibliografických odkazov	23
Zdroje obrázkov	24

Úvod

Súčasná doba prináša mnoho informácií o potrebe integrácie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP) do bežných škôl. Od kvalitnej integrácie je len krôčik k vytvoreniu inkluzívneho prostredia, ktoré by malo byť cieľom výchovno-vzdelávacieho procesu, ale aj bežného života v spoločnosti. Pedagogickí zamestnanci k téme integrácie a inklúzie zaujímajú rôzne postoje. Za základné problémy považujú slabú informovanosť a neprepojenosť teórie s praxou. Je však veľmi dôležité uvedomiť si, že tvorba inkluzívneho prostredia sa nezačína pri zákonoch, nariadeniach a teoretických východiskách, ale pri každom jednotlivcovi (učiteľovi, vychovávateľovi, žiakovi a rodičovi) a zmene jeho myslenia.

Pri činnostiach so žiakmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je veľmi dôležitým faktom, že každý človek potrebuje vo svojom živote dodržiavať určitý systém a mať zaužívané stereotypy, ktoré umožňujú žiakom so ŠVVP orientovať sa v priestore a čase. Najst' systém edukačného a výchovného procesu je neľahkou úlohou učiteľov a vychovávateľov. Ešte náročnejšou sa táto úloha javí pri tvorbe inkluzívneho prostredia, kde je potrebné hľadať možnosti vzdelávania tak, aby vyhovovali čo najširšiemu spektru potrieb žiakov so ŠVVP. Jednou z možností, ako vyhovieť viacerým požiadavkám žiakov (niekto rád vyhľadáva informácie, iný rád píše, ďalší je dobrý v analýze a syntéze zistených poznatkov) a tomu, aby si žiak so ŠVVP dokázal zaznamenať a pochopiť čo najviac prezentovaných informácií, je grafická podpora a využitie metód vizualizácie.

Cieľom učebného zdroja je prezentovať teoretické východiská integrácie a inklúzie v školskom prostredí, sumarizovať rozdiely medzi integráciou žiakov so ŠVVP a tvorbou inkluzívneho prostredia v školách a poukázať na význam využívania metód vizualizácie pri vzdelávaní žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Prezentované kapitoly sú výsledkami prednášok a diskusií z pracovného stretnutia učiteľov slovenského jazyka a akademických predmetov MŠVVaŠ SR pôsobiacich v zahraničí, ktoré sa konalo v auguste 2019. Učebný zdroj je určený pre pedagogických zamestnancov, ktorí pracujú so žiakmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a majú záujem tvoriť a podporovať inkluzívne prostredie v škole alebo školskom zariadení. Rovnako slúži ako metodický návod na uplatnenie a využívanie metód vizualizácie vo výchovno-vzdelávacom procese.

1 Integrácia a inklúzia žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a tvorba inkluzívneho prostredia v školách

Kľúčové slová: žiak so špeciálnymi výchovnými potrebami, individuálny výchovno-vzdelávací plán, integrácia, inklúzia.

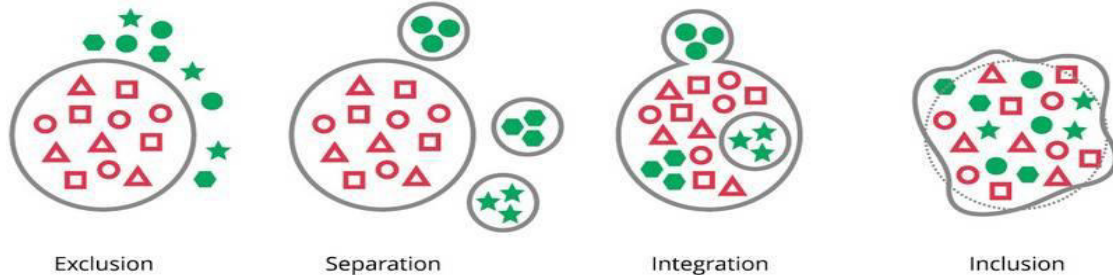
Súčasťou seminára realizovaného počas pracovného stretnutia učiteľov slovenského jazyka a akademických predmetov MŠVVaŠ SR pôsobiacich v zahraničí v auguste 2019 bola aj realizácia ankety o názoroch zúčastnených na rozdiely medzi integráciou a inklúziou. Výsledky z ankety realizovanej v úvode seminára poukazujú na neznalosť a slabú orientáciu učiteľov v pojmoch i v praktickej realizácii tvorby inkluzívneho prostredia v školách. Na anketovú otázku „Aký je rozdiel medzi integráciou a inklúziou?“ odpovedalo až 40 % opýtaných, že rozdiel nevidia. Ďalších 25 % nevedelo na položenú otázku odpovedať a rovnako 25 % opýtaných uviedlo, že „inklúzia je vyššia forma integrácie“, čo možno považovať za bežne uvádzanú definíciu pojmu v nekarentovaných článkoch a reklamných úvodoch škôl, ktoré majú záujem hodnotiť sa ako inkluzívne. Len 10 % opýtaných vedelo vlastnými slovami vysvetliť rozdiel medzi stanovenými pojmami, z ktorého bolo evidentné pochopenie rozdielných aj spoločných atribútov. Následne bola zrealizovaná prednáška, ktorej stručný obsah uvádzame v nasledujúcich riadkoch.

Školská integrácia je výchova a vzdelávanie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v triedach škôl a školských zariadení určených pre deti a žiakov bez špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb. Slovo **inklúzia** je odvodené od latinského slova inclusion, ktoré znamená zahrnutie, začlenenie alebo zapojenie. Opakom je exklúzia – vylúčenie, vyradenie, vyčlenenie. Pedagogický slovník rozlišuje aj pojmy inkluzívna škola a inkluzívne vzdelávanie.

V minulosti sa pod pojmom **inkluzívne vzdelávanie** chápalo vzdelávanie v školách umožňujúcich **začlenenie žiakov so ŠVVP**, ale dnes je inkluzívna škola opisovaná ako škola vytvárajúca priestor na realizáciu princípu spravodlivých vzdelávacích príležitostí. Je **ústretná voči všetkým deťom**, rešpektuje odlišnosti (etnické, jazykové, náboženské, fyzické a iné), ktoré sú vnímané ako zdroj inšpirácie pre kvalitnejšie vzdelávanie pre všetkých (Průcha, Walterová, Mareš 2009). PhDr. Katarína Zborteková z Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie uvádza, že „pre integráciu je charakteristická snaha odstrániť

odlišnosť postihnutého a očakávanie, že sa prispôsobí intaktnej väčšine. Inkluzívny prístup rešpektuje jeho odlišnosť a v súlade s tým mení a vytvára vhodné podmienky na jeho vzdelávanie a rozvoj. Keďže v našich školách sa iba veľmi pomaly a ojedinele darí meniť asimilačný na akceptujúci prístup k žiakom so zdravotným postihnutím, používame na označenie spoločného vzdelávania termín integrácia“.

Grafické znázornenie rozdielov exklúzie, separácie, integrácie a inklúzie v sociálnej skupine

Exclusion

Separation

Integration

Inclusion

Zdroj obrázka: https://www.mitost.org/fileadmin/_processed_/csm_002-23-dd_89598c2f51.jpg

„Princíp integrácie predstavuje vytvorenie podmienok na čo najväčšie až úplné začleňovanie jednotlivcov s postihnutiami a narušeniami do všetkých aktivít v rámci spoločenstva intaktných a znamená vytváranie rovnakých možností pre „normálny“ život (zdravotnícku starostlivosť, vzdelávanie, prípravu na povolanie, pracovné uplatnenie, bývanie, právne a finančné zabezpečenie, zakladanie rodiny, trávenie voľného času atď.). V súčasnosti sa pojem integrácia prestáva používať a nahrádza ho pojem inklúzia. Kým integrácia sa poníma ako koncept, keď sa má jednotlivec s postihnutím plne prispôbiť, včleniť do existujúceho prostredia („nastaveného“ pre majoritnú intaktnú populáciu) bez jeho úprav, inklúzia znamená koncept, keď sa majoritná aj minoritná komunita budú prispôsobovať navzájom a upravovať životné prostredie v najširšom zmysle slova tak, aby vyhovovalo obom komunitám. Princíp inklúzie znamená vytvorenie podmienok na to, aby sa ľudia s postihnutím mohli zúčastniť v plnom rozsahu na všetkých spoločenských aktivitách, ktoré sú otvorené ľuďom bez postihnutí.“ (Vančová in Harčaričková 2007)

Inklúzia je pojem humánneho a demokratického súžitia s uznaním rovnakých práv a službou k blížnym. Inklúzia znamená, že každý človek:

- je plnohodnotným členom spoločnosti, bez ohľadu na jeho výkony,
- má právo byť považovaný za rovnoprávneho človeka,
- je odkázaný na spoločnosť, aby sa mohol ďalej rozvíjať,
- má právo na participáciu, nevyraďovanie.

M. Vítková (2013) uvádza, že inklúzia sa zrieka akejkoľvek kategorizácie. Na základe myšlienok inklúzie disponuje každý človek rovnakou hodnotou, preto by mal byť individuálne podporovaný v optimálnej miere a pre každého žiaka by škola mala mať k dispozícii potrebné zdroje. Inkluzívne vzdelávanie sa podľa M. Zelinu (2012) chápe širšie ako naplnenie základného práva na prístup všetkých žiakov k vzdelávaniu čo najvyššej kvality, ide o prispôbenie školského prostredia (pedagogické, materiálne, sociálne, psychické) znevýhodnenému jednotlivcovi.

Autori publikácie Pedagogický model inkluzívneho vzdelávania v základných školách (2014) v súlade s T. Zacharukom (2010) tvrdia, že inkluzívne vzdelávanie:

- *„môže pomôcť prekonať chudobu a vylúčenie – žiaci z chudobných rodín majú menšie šance na včasnú intervenciu a pomoc. Práve inkluzívne vzdelávanie ponúka viaceré možnosti, ako vzdorovať predsudkom a umožniť všetkým žiakom budovať si vlastnú budúcnosť,*
- *môže zlepšiť kvalitu vzdelávania pre všetkých – môže totiž fungovať ako katalyzátor zmien vo vzdelávaní, mobilizovať k používaniu a zdokonaľovaniu vzdelávacích metód a byť výzvou pre pedagógov,*
- *môže pomôcť v boji proti diskriminácii – napr. diskriminácia vo vzťahu k rómskym žiakom pretrváva v súvislosti s negatívnymi postojmi majoritnej spoločnosti. Pri spoločnej školskej dochádzke sa však diskriminačné bariéry rúcajú“.*

Rozdiel medzi integrovaným a inkluzívnym vzdelávaním v školách môžeme pre ilustráciu zhrnúť do niekoľkých položiek, pri ktorých je v inkluzívnom vzdelávaní zreteľný posun pedagogického pôsobenia smerom k individualite žiakov.

<p>» Tradičné a integrované vzdelávanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niektorí žiaci sú v triede. - Učiteľ je výlučne zodpovedný za proces učenia a vyučovania. - Žiaci sa učia s učiteľom a učiteľ rieši problémy. - Žiaci sú zoskupení podľa úrovne ich kompetícií. - Proces vyučovania sa riadi výkonom priemerného žiaka. - Umiestnenie žiaka do ročníka zodpovedá obsahu kurikula príslušného ročníka. 	<p>» Inkluzívne vzdelávanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Všetci žiaci sú v triede. - Tím profesionálov si delí zodpovednosť za proces učenia a vyučovania. - Žiaci a učiteľ rozvíjajú prácu kooperatívnou formou. - Skupiny žiakov sa tvoria heterogénne. - Proces vyučovania sa riadi rôznymi typmi kompetícií, schopností a rytmov žiakov. - Umiestnenie žiaka do ročníka a kurikulárna štruktúra, ktorá sa použije, sú nezávislé.
--	---

<ul style="list-style-type: none"> - V priebehu vyučovania sú žiaci príliš pasívni, vyučovanie je založené na sút'aži, čo je veľmi formálne. - Pomoc pri vyučovaní sa uskutočňuje predovšetkým mimo triedy (žiaci so ŠVVP). - Žiaci so ŠVVP sú často exkludovaní (vylúčení) z náročnejších úloh. - Učiteľ je zodpovedný za vyučovanie žiakov „bez problémov“. - Pracovníci servisu pre žiakov so ŠVVP sú zodpovední za nastavenie vzdelávania týchto žiakov. 	<ul style="list-style-type: none"> - Vyučovanie je založené na aktivite žiakov, kreativite a kooperácii. - Edukatívna pomoc sa realizuje predovšetkým v triede. - Aktivity sú plánované tak, aby umožňovali participáciu všetkých žiakov, hoci na rozličnej úrovni. - Triedny učiteľ, špeciálny pedagóg a ďalší odborní pracovníci sú spoluzodpovední za vzdelávanie všetkých žiakov.
<ul style="list-style-type: none"> - Žiaci sú hodnotení na základe normalizovaných nástrojov hodnotenia. - Úspech žiakov je hodnotený podľa normalizovaných cieľov kurikula. 	<ul style="list-style-type: none"> - Žiaci sú hodnotení na základe odlišných nástrojov hodnotenia. - Úspech sa dosahuje, keď sa dosiahnu ciele skupiny a ciele každého žiaka.

Dieťa/žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorý sa vzdeláva v bežnej triede základnej školy, musí mať zabezpečené odborné, personálne, materiálne, priestorové a organizačné podmienky v rozsahu a kvalite zodpovedajúcej jeho individuálnym potrebám.

Všetky špecifické úpravy pre deti a žiakov sa vypracovávajú v individuálnom rozsahu a kvalite a sú sumarizované v individuálnom výchovno-vzdelávacom programe/pláne (IVVP) tak, aby zodpovedali špeciálnym výchovno-vzdelávacím potrebám konkrétneho dieťaťa/žiaka. Individuálny výchovno-vzdelávací program vypracováva triedny učiteľ v spolupráci so špeciálnym pedagógom, prípadne ďalšími zainteresovanými odbornými zamestnancami podľa potreby.

Pri realizácii inkluzívnych aj integračných procesov v školách je nevyhnutná kvalitná a efektívna komunikácia na všetkých úrovniach a medzi všetkými zúčastnenými stranami.

Najdôležitejšími podmienkami úspešnej inklúzie, ale aj integrácie sú:

- **rodičia a rodina** – ich starostlivosť, informovanosť ohľadom vzdelávacích úspechov i neúspechov dieťaťa, neodkladná informovanosť školy zo strany rodičov o zmenách (zdravotných, psychických, sociálnych...) u dieťaťa/žiaka a pod.,
- **škola** – zmena myslenia, úprava prostredia, nákup prostriedkov a pomôcok,

- **učitelia** – sebazvdelávanie v oblasti pedagogiky žiakov so ŠVVP, tvorba IVVP, participácia na realizovaní IVVP, aplikácia prosociálnych aktivít do výchovno-vzdelávacieho procesu, rozvíjanie empatie, tolerancie, spolupráce a asertívneho správania sa u detí a žiakov, rozvíjanie kritického myslenia a pod.,
- **poradenstvo a diagnostika**, prostriedky špeciálnej pedagogickej podpory (osobný asistent, rehabilitačné, kompenzačné a učebné pomôcky, úprava vzdelávacích podmienok),
- **d'alšie faktory** brániace alebo podporujúce proces integrácie a inklúzie (architektonické bariéry, sociálne a psychologické mechanizmy).

V ďalšej časti príspevku prinášame návrhy výchovno-vzdelávacích aktivít na rozvíjanie prosociálneho správania pre deti rôznych vekových kategórií.

1.1 Návrhy aktivít podporujúcich tvorbu inkluzívneho prostredia

Názov aktivity: *Miesto v srdci* (Prevendárová 1990)

Výchovná oblasť: spoločensko-vedná, výchova k manželstvu a rodičovstvu

Vyšší výchovno-vzdelávací cieľ: Rozvíjať pozitívne vzťahy v rodine a v sociálnej skupine, rozvíjať empatiu a spolupatričnosť.

Cieľ:

- vyjadriť a formulovať svoje osobné vzťahy k rodičom a k ostatným ľuďom,
- diskutovať o potrebe mať niekoho rád,
- prezentovať pozitívne vlastnosti osôb v sociálnej skupine.

Metódy: interakčná hra, diskusia, riadený rozhovor

Pomôcky: výkresy, pastelky, baliaci papier

Vek: starší školský vek, adolescenti

Čas: 60 minút

Senzibilizácia:

Pedagóg úvodným slovom navodí atmosféru: „*Predstavte si svoje srdce/srdiečko, bijúce v hrudi, zatvorte oči a dlaňou vnímajte jeho tlkot. S čím ho najviac spájame? Čo symbolizuje? Srdce nám prezradí, koho máme radi, kto je nám blízky, ku komu pociťujeme priateľstvo alebo lásku. A práve v tejto hre si môžeme premyslieť, kto má miesto v našom srdci. Koľko a akých ľudí sa doň zmestí.*“

Postup:

Každý pracuje vo svojom „kútiku“ – na mieste, ktoré si sám vyberie a kde ho podľa možnosti nikto neruší. Na svoj výkres pastelkou nakreslí srdce – bude predstavovať ich vlastné srdce. V tomto srdci vyznačia určité dieliky a do každého z nich vpíšu meno toho, koho majú rady. Každému vyčlenia taký veľký diel, ako veľmi ho majú rady. Nakoniec si na baliaci papier nakreslia ešte jedno velikánske srdce, do ktorého by sa zmestil celý svet. Toto srdce sa nebude deliť na dieliky, iba doň každý, kto chce, napíše mená tých, ktorých má rád. Hotovú prácu si dajú deti na nástenku.

Reflexívne otázky:

- Páčila sa vám táto hra?
- Čo vás na nej najviac upútalo, potešilo, prekvapilo?
- Čo si ceníte na ľuďoch, ktorí sa ocitli vo vašom srdci?
- Kto má v tvojom srdci najväčšie miesto a prečo?
- Nezabudli ste na niekoho?

Transfer:

- Nebudeme si skákať do reči.
- Budeme si hovoriť pekné veci častejšie.
- Budeme sa snažiť slušne komunikovať.
- Táto hra môže mať aj svoje pokračovanie – kým bude veľké srdce visieť na nástenke, môžete doň písať kedykoľvek, kým tam bude miesto.

Názov aktivity: *Kam chceš ísť, kam chcem ísť?*

Výchovná oblasť: spoločensko-vedná

Vyšší výchovno-vzdelávací cieľ: Rozvíjať neverbálnu komunikáciu, empatiu a toleranciu.

Cieľ:

- neverbálne vyjadriť svoju žiadosť,
- pohybom znázorniť požiadavku,
- rešpektovať pohybové pokyny druhého.

Metódy: rozhovor, diskusia, hra

Pomôcky: nie sú potrebné

Vek: 8 – 12 rokov

Čas: 15 – 20 minút

Senzibilizácia:

Pedagóg sa pred začiatkom hry s deťmi rozpráva o neverbálnej komunikácii. Rozpráva o rôznych spôsoboch a situáciách, v ktorých sa využíva neverbálna komunikácia. Hľadá spolu s deťmi a žiakmi možnosti využívania mimiky a gestikulácie v bežnej komunikácii.

Postup:

Deti sa rozdelia do dvojíc (je na pedagógovi, či ponechá výber na deťoch, alebo deti rozdelí zámerne). Nižší z dvojice detí si mlčky vyberie miesto v priestore, kam chce prísť. Vyššie dieťa chytí nižšie za ramená alebo pás a nasmeruje ho tam, kam predpokladá, že sa rozhodlo dieťa s nižším vrastom ísť. Podarí sa mu to len vtedy, keď vyšší vníma reakcie nižšieho, ktorý sa správa pasívne a na nesprávny smer reaguje vzpieraním sa. Hra pokračuje, kým dieťa s nižším vrastom nepotvrdí, že je na správnom mieste. Deti sa potom vymenia.

Reflexívne otázky:

- Čo sa ti na aktivite najviac páčilo a prečo?
- Čím bola pre teba zaujímavá?
- Čo bolo príjemnejšie, keď si bol vedený, alebo keď ťa viedli?
- Aké si mal pocity, keď si nemohol hovoriť a určovať smer?
- Podľa čoho si vedel, aký smer si vybral tvoj spoluhráč?
- Ako ste si navzájom dávali najavo, či je smer správny, alebo naopak nesprávny?

Transfer:

- Vymyslíte obmenu tejto aktivity tak, aby ste si mohli navzájom dávať jednoduché slovné signály.
- Budeme sa vzájomne rešpektovať a snažiť sa vnímať neverbálnu komunikáciu medzi sebou, aby sme sa cítili v skupine príjemne.
- Budeme si všímať mimiku a neverbálne prejavy kamarátov, aby sme zistili, či ich niečo netrápi.

Po ukončení prednášky sme zrealizovali anketu zameranú na podobné zisťovanie, ako v úvode seminára. Za pozitívum môžeme považovať to, že ani jeden z respondentov už neuviedol, že nevidí rozdiel medzi inklúziou a integráciou. 25 % respondentov uviedlo nie celkom presnú charakteristiku rozdielov medzi inklúziou a integráciou a stále sa pridržalo „reklamného“ pojmu – inklúzia je vyššia forma integrácie, pričom jeden z respondentov uviedol veľmi zaujímavú definíciu, že „*inklúzia je najvyšší level integrácie*“. Ostatných 75 %

opýtaných respondentov si z prednášky odnieslo teoretické informácie z oblasti inkuzívneho vzdelávania na vysokej úrovni. V ankete sme položili aj otázku: „*Do akej miery je možná integrácia a inklúzia bez spoluúčasti podporného tímu?*“ Na položenú otázku neodpovedalo 10 % opýtaných, ďalších 10 % uviedlo, že integrácia aj inklúzia je realizovateľná bez podporného tímu. 20 % respondentov uviedlo, že si nevedia predstaviť ani integráciu a ani inklúziu bez spolupráce s podporným tímom. Ostatných 60 % účastníkov ankety zadefinovalo integráciu ako možnú bez podporného tímu a inklúziu ako nerealizovateľnú bez podporného tímu. Pri ich odpovediach je vhodné zamyslieť sa nad základom zmýšľania týchto respondentov a nad tým, či ich názor na integráciu nie je ovplyvnený súčasnou situáciou, keď si s integrovanými deťmi/žiakmi často musia poradiť učitelia sami. Potešujúcim faktorom vyplývajúcim z ankety je poznatok, že učitelia považujú za nemožné tvoriť inkluzívne prostredie v školách bez podporného tímu, ktorý by mali tvoriť učitelia, rodičia, školský špeciálny pedagóg, školský psychológ, sociálny pedagóg, pedagogickí asistenti a ďalší.

2 Využívanie metód vizualizácie a kompenzačných pomôcok pri vzdelávaní žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami

Kľúčové slová: žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, vývinové poruchy učenia, metódy vizualizácie, myšlienková mapa, kompenzačné pomôcky.

Cieľom prednášky, ktorá bola súčasťou vzdelávacieho seminára pre učiteľov slovenského jazyka a akademických predmetov MŠVVaŠ SR pôsobiacich v zahraničí realizovanej v auguste 2019 bolo:

- predstaviť možnosti využitia vizualizácie v procese učenia detí/žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami,
- prezentovať vizuálne alebo myšlienkové mapy ako kompenzačné pomôcky pre deti/žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami,
- vyskúšať si možnosti vizualizovania učiva,
- diskutovať o vhodnosti, pozitívach aj negatívach využívania vizualizácie a pojmových máp vo výchovno-vzdelávacom procese.

Dokumenty Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a dokumenty Štátneho pedagogického ústavu sa zhodujú v tom, že žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je dieťa/žiak, u ktorého je potrebné zabezpečiť ďalšie zdroje na podporu efektívneho vzdelávania. Špeciálnou výchovno-vzdelávacou potrebou je požiadavka na úpravu podmienok (obsahu, foriem, metód, prostredia a prístupov) vo výchove a vzdelávaní pre dieťa/žiaka. Špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby vyplývajú zo zdravotného znevýhodnenia alebo nadania, alebo vývinu dieťaťa/žiaka v sociálne znevýhodnenom prostredí, zohľadnenie ktorých mu zabezpečí rovnocenný prístup k vzdelávaniu, primeraný rozvoj schopností alebo osobností, ako aj dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti.

Žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je spravidla:

1. **žiak so zdravotným znevýhodnením** – patria sem žiaci so zdravotným postihnutím, žiaci chorí alebo zdravotne oslabení, žiaci s vývinovými poruchami (poruchou aktivity a pozornosti, s vývinovou poruchou učenia), žiaci s poruchou správania, okrem detí umiestnených do špeciálnych výchovných zariadení na základe rozhodnutia súdu,

2. *žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia,*

3. *žiak s nadaním.*

Naučiť dieťa/žiaka učiť sa je náročný proces, ktorý zároveň ovplyvňuje celoživotné vzdelávanie jedinca. Tento proces je náročný u detí a žiakov z intaktnej populácie, no ešte náročnejším sa stáva pri vzdelávaní žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami

Často sa stretávame s názormi učiteľov, že žiaci so ŠVVP majú problémy s výberom vhodnej metódy a spôsobov učenia sa. Jednou z možností, ako si dieťa so ŠVVP dokáže zaznamenať informácie a následne ich pretransformovať do využiteľných súvislostí, je grafická podpora a vizualizácia. Ak chceme, aby od nás žiaci prijímali nové informácie a vedomosti a aby boli schopní vzdelávať sa, musíme zvoliť vhodné vyučovacie metódy v edukačnom procese tak, aby im dodávali istotu a poskytovali im pomocnú „barličku“ (Verešová 2018).

Grafické znázornenie a vizualizovanie materiálov pomáha deťom/žiakom vyjadrovať svoje myšlienky v názornej podobe, pomáha zachytávať vzťahy medzi získanými poznatkami a pojmami a pripájať ich k dosiahnutým vedomostiam. Vizualizácia môže mať rôzne podoby a je využiteľná pri podpore učenia v rôznych situáciách.

„Vizualizácia je schopnosť, proces a produkt tvorenia, interpretácie, používania a reflexie obrazov, predstáv, schém v našich myšliach, na papieri alebo s použitím technologických nástrojov, s cieľom opisovať a komunikovať informácie, myslieť a rozvíjať doposiaľ neznáme myšlienky a nasledujúce pochopenia“ (Arcavi 2003 in Verešová 2018).

Najmarkantnejším dôvodom vytvárania grafických záznamov a pojmových máp je následná ***zlepšená schopnosť porozumenia, zapamätania si, aplikovania*** poznatkov detí a žiakov v praxi, pri učení a aj pri overovaní vedomostí. Dieťa (nielen s poruchami učenia či pozornosti) si prostredníctvom grafického záznamu a vizualizácie dokáže spracovať nové poznatky do prepojených informácií, ktoré si jednoduchšie zapamätá. Rovnako môže vytvorený grafický záznam použiť opätovne pri opakovaní učiva, ako aj pri prezentovaní svojich poznatkov.

Pri diskusii s účastníkmi vzdelávacieho seminára a prieskume ich názorov sa vykryštalizovali pripomienky na zamyslenie. Niektorí učitelia (70 %) majú pocit, že s výrobou vizuálnej podpory by mal pomáhať rodič alebo školský špeciálny pedagóg, alebo by mali byť už vytvorené. Výroba podporných materiálov rozdielných pre každé dieťa/každého žiaka je podľa vyjadrení časovo náročná. Rovnako si nevedia predstaviť využívanie pojmových máp pri overovaní vedomostí žiakov so ŠVVP, pretože považujú za spravodlivú situáciu, že niektorí žiaci túto podporu môžu mať a iní nie. Trápi ich aj otázka

„Čo na to rodičia intaktných detí/žiakov?“ Iní (20 % respondentov) považujú prípravu rôznych materiálov pre deti a žiakov za pomoc pri vzdelávaní a vidia zmeny v kognitívnej úrovni sledovaných detí a žiakov. 10 % učiteľov sa k diskutovanej téme nechcelo vyjadriť. Výsledkom diskusie bol všeobecný súhlas s tým, že vizualizácia žiakom so ŠVVP pomáha pri vzdelávaní.

Čo všetko je možné považovať za vizualizáciu a vizualizovanie učebných materiálov?

Medzi vizualizovanú podporu učenia možno zaradiť aj obrázkové čítanie, vizualizáciu časovej postupnosti, vizualizáciu slovných úloh, rôzne grafy a pojmové, myšlienkové a vizuomotorické mapy, ktorých príklady uvádzame v nasledujúcej časti.

Lesná súťaž

KEĎ VYŠLO , ČISTINKA UPRO-
STRED ČIERNEHO RAZOM OŽILA
NA JEDEN SI SADOL , NA
DRUHÝ , NA TRETÍ ,
NA ŠTVRTÝ , NA PIATY ,
A NA ŠIESTY . PRED NIMI SA PRE-
CHÁDZAL . BOL PREDSEDOM
SÚŤAŽNEJ POROTY, KTORÁ MALA VYBRAŤ
HUBU S NAJKRAJŠÍM

5				
4				
3				
2				
1				
				

Obr. 1: Obrázkové čítanie

Obr. 2: Grafické zobrazovanie

BOLO:

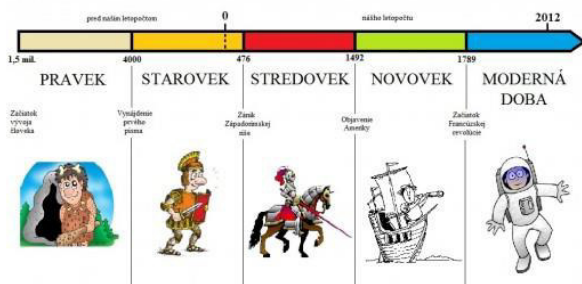
ZLIEZLO:

Obr. 3: Vizualna podpora slovnej úlohy

 + = 5kg
 - = 99kg
 + + = 12kg
 + × = ???

Obr. 4: Vizualna podpora matematickeho príkladu

ROZDELENIE DEJÍN ĽUDSTVA

Obr. 5: Vizualizácia časovej postupnosti 1

Obr. 6: Vizualizácia časovej postupnosti 2

Klasické vyučovacie metódy učiteľovi nie vždy poskytnú priestor na efektívne využívanie možného potenciálu dieťaťa/žiaka. Stáva sa, že neustále opakujúca sa metóda rozvíja dieťa/žiaka len v jednom smere a často sa nedostaví požadovaný efekt učenia. V pedagogickej praxi je preto nevyhnutné hľadať nové možnosti, spôsoby a cesty, ako dieťa/žiaka doviest' k stanovenému cieľu. Jednou z takýchto možností je aj využívanie myšlienkových/pojmových máp v edukačnom procese (Stančíková 2015).

Nováková (2015) uvádza rôznorodosť názvov prisudzovaných grafickým znázorneniam podľa viacerých autorov, ako sú pojmové mapy, kognitívne mapy, sémantické mapy, vedomostné mapy, pavučina, sieťové znázornenie, mapy mysle, myšlienkové spojnice, štruktúrované či grafické znázornenie. Často ich nazývame pojmovými mapami, pretože štruktúra kľúčových slov a pojmov uľahčuje nielen zapisovanie poznámok na vyučovaní, ale aj myslenie pri učení a zapamätávaní si učiva.

V súčasnosti je najznámejším propagátorom metód myšlienkového (pojmového) mapovania Tony Buzan, ktorý myšlienkové (mentálne) mapy prirovnáva k plánu mesta. „*Mentálne mapy, tak ako aj plány mesta či turistické mapy, nám napomáhajú dobre si zorganizovať myšlienky a fakty, ktoré prijímame, a tak efektívne využívať náš mozog*“ (Buzan 2007). Spomínaný autor považuje mentálnu mapu za najjednoduchší prostriedok, ako dostávať informácie do nášho mozgu a von z nášho mozgu.

Mentálne mapy sú pokusom vizuálne znázorniť vzájomné vzťahy myšlienok a pojmov. Rozpracovanie štruktúry hlavnej myšlienky má podľa Fischera (2004) niekoľko výhod:

1. ústredná, hlavná myšlienka je jasne definovaná,
2. dôležitosť myšlienok v mape je možné vyznačiť zvýraznením alebo umiestnením bližšie k stredu,

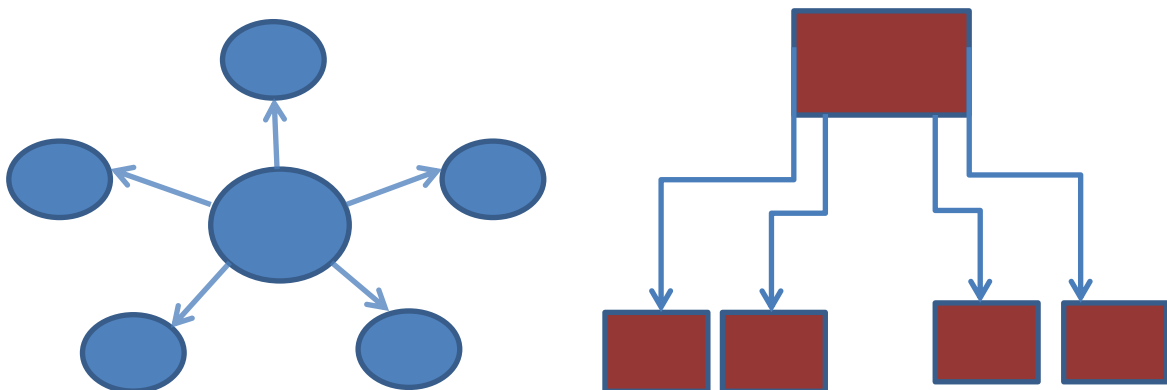
3. zároveň je možné jasne vyjadriť súvislosti medzi myšlienkami,
4. názorné usporiadanie umožňuje ľahkú orientáciu medzi informáciami, myšlienkami a ich opakovanie,
5. vytvorená štruktúra umožňuje ďalšie prispôsobovanie a pripájanie informácií, myšlienok,
6. každá štruktúra je individuálna a jedinečná, čo napomáha zapamätávanie a opakovanie nadobudnutých a spracovaných informácií, myšlienok.

Učiteľ by si pri hodnotení mal uvedomiť, že deťmi/žiakmi vytvorená pojmová mapa nie je „správna“ alebo „nesprávna“. Každý jednotlivec môže vytvoriť inú pojmovú mapu, ktorá odráža jeho predchádzajúce vedomosti a učením získané poznatky.

Rozoznávame viacero kategórií pojmových máp s rôznymi spôsobmi reprezentovania sémantických pojmovo-logických vzťahov. Prokša a Held (2008) uvádzajú sedem kategórií pojmových máp:

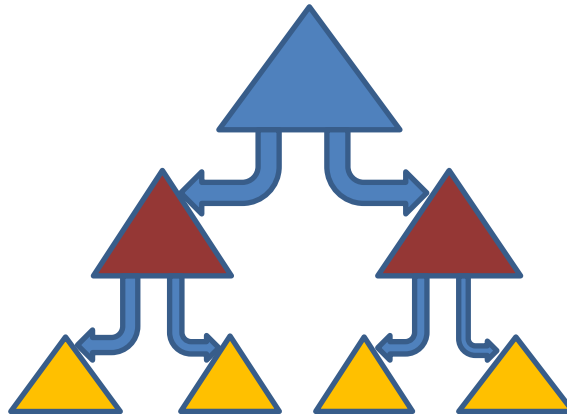
- pavúková pojmová mapa,
- hierarchická pojmová mapa,
- pojmová mapa vo forme vývojového diagramu,
- systémová pojmová mapa,
- panoramatická pojmová mapa,
- trojrozmerná pojmová mapa,
- mandalova pojmová mapa.

Pavúková pojmová mapa – je organizovaná tak, že hlavná téma alebo zjednocujúci faktor sa nachádzajú v strede mapy. Podružné témy sú umiestnené radiálne na okrajoch.

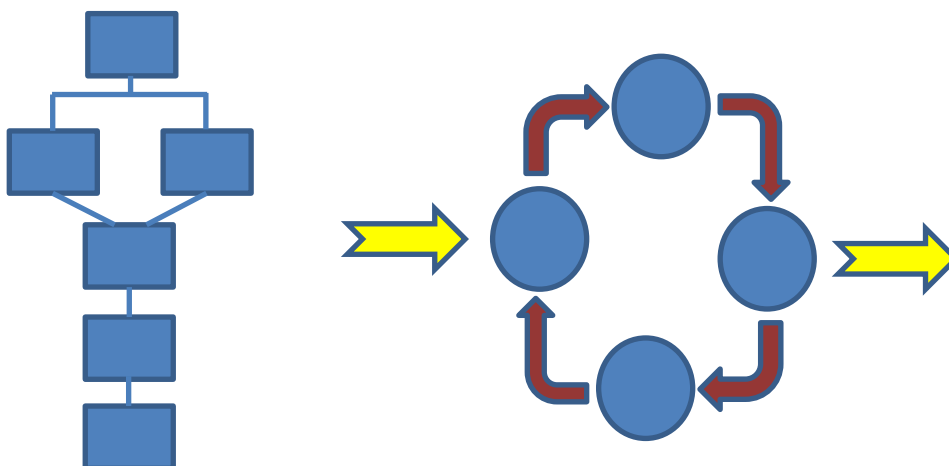
Obr. 7: Pavúkové pojmové mapy

Hierarchická pojmová mapa – prezentuje informácie v zostupnom alebo vzostupnom poradí podľa významu. Najdôležitejšia informácia je umiestnená v hornej alebo spodnej časti mapy.

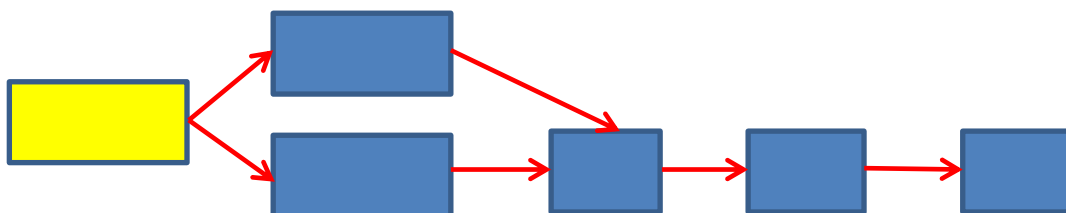
Obr. 8: Hierarchická pojmová mapa

Systémová pojmová mapa – usporadúva informácie vo formáte podobnom vývojovému diagramu s pridaním vstupov a výstupov.

Obr. 9: Systémové pojmové mapy

Vývojová pojmová mapa – tento typ je vhodný najmä na zobrazovanie procesov, pretože vie dobre zobrazit' logickú následnosť jednotlivých krokov v procese.

Obr. 10: Vývojová pojmová mapa

Na zjednodušenie tvorby pojmovej mapy uvádzame niekoľko základných krokov:

- **Výber informácií** – v prípade, že pojmovú mapu máme vytvoriť z istého súvislého textu (teda nemáme k dispozícii už hotový výber pojmov), určíme najskôr kľúčové pojmy súvisiace s témou.
- **Zoradenie informácií** – zoradíme pojmy od najabstraktnejších a všeobecných až po konkrétne a špecifické (v kontexte okruhu pojmov, s ktorými pracujeme).
- **Zhrnutie informácií** – združíme pojmy, ktoré sú na rovnakej úrovni abstrakcie, a tie, ktoré majú blízke vzájomné vzťahy.
- **Usporiadanie informácií** – rozhodneme sa pre typ pojmovej mapy a vybrané pojmy usporiadame do diagramu.
- **Prepojenie a jeho charakterizácia** – pojmy prepojíme čiarami a nad každý spoj napíšeme stručnú charakterizáciu vyznačenej súvislosti.

Pri vzdelávaní detí a žiakov so ŠVVP sa v praxi využívajú rôzne kompenzačné prostriedky, ktorých sumár je uvedený v internom metodickom dokumente Štátnej školskej inšpekcie. Kompenzácia je podľa Slovníka cudzích slov (Piťová 2001) náhrada, odškodnenie, vzájomné vyrovnanie, vyváženie určitého defektu alebo nedostatku, prekonanie pocitu menejcennosti. Je to tiež súhrn špeciálnopedagogických postupov, ktorými sa zlepšuje a zdokonaľuje výkonnosť iných funkcií, než sú postihnuté funkcie.

Kompenzačné pomôcky majú dieťaťu/žiakovi so zdravotným znevýhodnením umožniť vykonávanie činností, ktoré by bez ich použitia nebol schopný uskutočňovať sám, činnosť by bola spojená s veľkou námahou a trvala by omnoho dlhší čas. Úlohou kompenzačných pomôcok je zlepšiť deťom/žiakom život, umožniť im pohyb alebo dorozumievanie a uľahčiť učenie. Nie každý jednotlivec so ŠVVP potrebuje kompenzačné pomôcky a ich použitie závisí od druhu a stupňa zdravotného znevýhodnenia.

O téme využívania kompenzačných pomôcok pre deti a žiakov so všetkými druhmi a stupňami postihnutia a oslabenia by sa dal napísať ucelený materiál, ktorého rozsah by bol nad možnosti realizovaného vzdelávacieho seminára. Rozhodli sme sa preto zamerať len na kompenzačné a špeciálne učebné pomôcky pre deti/žiakov s vývinovými poruchami učenia (VPU) – žiakov s poruchami:

- F 81.0 špecifická porucha čítania (u nás zaužívaný názov dyslexia),
- F 81.1 špecifická porucha hláskovania (u nás zaužívaný názov dysortografia),

- F 81.2 špecifická porucha aritmetických schopností (u nás zaužívaný názov dyskalkúlia),
- F 81.3 zmiešaná porucha školských zručností (kombinácia dyskalkúlie s dyslexiou alebo dysortografiou),
- F 81.8 iné vývinové poruchy školských zručností (u nás zaužívaný názov dysgrafia),
- F 81.9 nešpecifikovaná vývinová porucha školských zručností (neschopnosť učiť sa).

Žiaci s vývinovými poruchami učenia v škole používajú pomôcky:

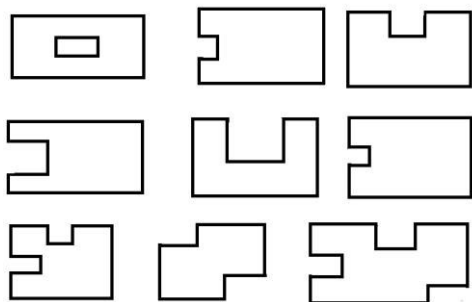
Technické pomôcky – diktafón (dieťa/žiak ho môže používať po dohode s vyučujúcim pri vysvetľovaní nového učiva, v praxi sa osvedčilo, že zapnutie a vypnutie diktafónu počas výkladu na hodine realizuje pedagóg), magnetofón pri nahrávaní učiva pri domácej príprave, prenosný DVD prehrávač, kalkulačka, počítač/notebook, korekcia gramatiky v počítači.

CD – Odvážny Viliam – výučbový program na rozvoj pasívnej a aktívnej slovnej zásoby pre deti a žiakov so sluchovým postihnutím; Naslouchaj a hrej si – cvičenie sluchovej pamäti a diferenciacie zvukov; Než začne matematika – logopedické pracoviská, hravým spôsobom rozvíja a upevňuje základy matematického poznania a logiky; Detský kútik 1 až 5 – pre 1. – 4. roč. ZŠ a na vyučovanie detí/žiacov s VPU; Maľovanie pre deti – zoznamuje deti s kreslením na počítači; FONO – súbor programov na rečovú terapiu, vhodný pre deti s poruchami reči a poruchami učenia sa, ktorý má doložku MŠVVaŠ SR; Boardmaker (CD) – poskytuje široké možnosti vytvárania vzdelávacích materiálov, ako napr. pracovné listy, hry a pod.

Didaktické pomôcky – pravidlá slovenského pravopisu, rôzne gramatické tabuľky (dieťa/žiak ich môže mať k dispozícii kedykoľvek počas vyučovacej hodiny), tabuľka malej a veľkej násobilky, číselná os, prehľad vzorcov, matematické, fyzikálne a chemické tabuľky, atlas, slovník, ilustrácie, kartičky so slabikami, názorné pomôcky.

Upravené materiály – tlačené (kopírované) materiály na individuálnu prácu, predpísané texty na dopĺňanie grafických znakov, cvičenia, kde i, y len dopisuje, diktát pripravený ako doplnovačka, učiteľom pripravené poznámky – nalepenie do zošita, odkopírované poznámky od spolužiakov a kamarátov, farebné podčiarkovanie v texte, zvýrazňovanie kľúčových a dôležitých slov v texte, vypracovanie osnovy, vyjadrenie obsahu textu prostredníctvom obrázka, nákresy, rozdelenie učebného textu pri štúdiu na kratšie úseky, vypracovanie konspektu (stručné zhrnutie obsahu a myšlienok textu v bodoch).

Kompenzačné pomôcky – dyslektické (čítacie) okienko (text sa postupne odkrýva a číta nahlas po slabikách), dyslektická tabuľka (pomocou farebného odlíšenia a prehľadného usporiadania rozdelenia hlások sa uplatňujú gramatické pravidlá o tvrdých, mäkkých spoluhláskach a slabikách, o vybraných slovách), obrázková abeceda, písmená na kockách, špeciálna lavica so sklopnou doskou na čítanie, gymnastická lopta, ďalšie pomôcky odporúčané poradenským zariadením.

Obr. 11: Možnosti čítacích okienok pre dyslektikov

Obr. 12: Využitie čítacieho okienka v praxi

Školské potreby – násadka na správne držanie písacieho náčinia, písacie potreby, ktoré „nezadrhávajú“ po papieri a nie sú príliš tenké na uchopenie; pero, ktoré nezanecháva machule (nie plniace); linajkové, štvorcové zošity, podložky s pomocnými linajkami, záložka.

Na záver možno zdôrazniť dôležitosť informovanosti učiteľov o možnostiach využívania vizuálnej podpory a kompenzačných pomôcok vo výchove a vzdelávaní detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Od začiatku využívania poznatkov z oblasti vizualizácie bola metodika tvorby pojmových máp určená na grafickú podporu procesu učenia sa pre deti/žiacov so ŠVVP, najmä pre tých, u ktorých sa vyskytujú problémy v čítaní a v porozumení prečítaného textu. Najefektívnejšie využitie metodiky tvorby pojmových a myšlienkových máp je vo vyučovacích predmetoch, v ktorých je potrebné zapamätať si veľké množstvo informácií za pomerne krátky čas. Okrem samotného vyučovacieho procesu sú vizuálno-motorické mapy vhodné aj na podporu učenia detí a žiakov v domácom prostredí a opakovanie učiva. Je dôležité, aby si učitelia uvedomovali dôležitosť individuálneho prístupu k deťom/žiakom so ŠVVP a hľadali možnosti, ako im učenie a zapamätávanie uľahčiť a zefektívniť.

Záver

Prístup k deťom a žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa natoľko odlišuje od prístupu k ostatným, že je nevyhnutné zamyslieť sa nad spôsobmi ich vzdelávania a vzdelávanie riešiť metódami a prostriedkami, ktoré sa viac či menej odlišujú od štandardných. Aby sa však mohlo rozvíjať a upevňovať inkluzívne prostredie, je nevyhnuté pristupovať k potrebám všetkých detí/žiacov, nielen tých so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, citlivo a zámerne. Na splnenie uvedeného cieľa slúži zmena, úprava a modernizácia stratégií výchovno-vzdelávacej činnosti – zmena metód a využívanie kompenzačných prostriedkov. Je dôležité hľadať také možnosti, ktoré budú vhodné tak pre deti/žiacov z intaktného prostredia, ako aj pre deti/žiacov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Pojmové mapovanie a vizualizácia sú len jednou z možností pomoci deťom a žiakom, ktoré sú využiteľné celoplošne. Rovnako využívanie kompenzačných prostriedkov nemusí byť negatívom vzdelávania detí/žiacov so ŠVVP. Ak je pedagóg zručný a použije tieto prostriedky ako motivačný činiteľ aj pre deti a žiacov z intaktnej populácie, získa pomerne homogénnu možnosť na vysvetľovanie alebo opakovanie preberanej učebnej témy.

V študijnom texte sú spracované informácie z hľadiska vhodnosti implementácie grafickej podpory, vizuálno-motorických máp a kompenzačných prostriedkov do procesu učenia sa detí a žiacov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami pri vytváraní a podporovaní inkluzívneho prostredia. Vhodnosť vizuálno-motorických máp a ďalších metód vizualizovania učiva sú vhodné aj na podporu učenia sa detí a žiacov v domácom prostredí.

Zoznam bibliografických odkazov

- ARCAVI, A., 2003. *The role of visual representations in the teaching and learning of mathematics* Educational Studies in Mathematics. 52 (3), 215-241.
- AUTORSKÝ KOLEKTÍV, 2014. *Pedagogický model inkluzívneho vzdelávania v základných školách*. PRINED – PRojekt INkluzívnej EDukácie. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-0208-2.
- BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. et al., 2013. *Specifika ve vzdelávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v inkluzivním prostředí základní školy. Specific Features in teaching Pupils with Special educational Needs in an Inclusive Learning Environment in Primary Schools*. 1. vyd. Brno: MU. 257 s. ISBN 978-80-210-6646-5.
- BUZAN, T., 2007. *Mentální mapování*. Portál: Praha. ISBN 978-80-7367-200-3.
- FISHER, R., 2004. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, s. 172. ISBN 80-7178-966-6.
- HARČARÍKOVÁ, T., 2007. *Základy pedagogiky telesne postihnutých, chorých a zdravotne oslabených*. In: *Základy špeciálnej pedagogiky pre prácu so študentmi stredných a vysokých škôl*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-89113-30-9.
- <http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/>
- <https://www.minedu.sk/pedagogicka-dokumentacia-a-ine-tlaciva/>
- NOVAKOVOVÁ, B., 2015. *Možnosti vizualizácie v procese učenia*. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-1111-4.
- PIŤOVÁ, M., 2001. *Slovník cudzích slov*. Bratislava: Kniha – Spoločník. ISBN 80-88814-16-2.
- PREVENDÁROVÁ, J., 1990. *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-02933-1.
- PROKŠA, M. a Ľ. HELD, 2008. *Metodológia pedagogického výskumu a jeho aplikácia v didaktikách prírodných vied*. Bratislava: UK.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2009. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- STANČÍKOVÁ, D., 2015. *Myšlienková mapa ako výsledok činnosti žiakov na hodinách ekonomiky a práva* [online]. Bratislava: MPC. Dostupné z: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/13_ops_stancikova_dagmar_-_myslienková_mapa_ako_vysledok_cinnosti_ziakov_na_hodinach_ekonomiky_a_prava.pdf
- ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA, 2012. *Kompenzačné a špeciálne učebné pomôcky pre deti a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami* [online]. Interný metodický

materiál ŠŠI. Dostupné z:

[https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/KOMPENZACNE_PO
MOCKY.pdf](https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/KOMPENZACNE_PO MOCKY.pdf)

VEREŠOVÁ, J., 2018. *Vizualizácia ako súčasť edukácie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami* [online]. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-1438-2

Dostupné z: <https://mpc->

[edu.sk/sites/default/files/publikacie/j._veresova_vizualizacia_ako_sucast_educacie_deti_a_ziakov_so_svvp.pdf](https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/j._veresova_vizualizacia_ako_sucast_educacie_deti_a_ziakov_so_svvp.pdf)

VLADOVÁ, K., LECHTA, V. a kol., 2017. *Aplikácia vzdelávacích programov pre žiakov so zdravotným znevýhodnením a všeobecným intelektovým nadaním*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. ISBN 978-80-8118-196-2.

ZBORTEKOVÁ, K. *Integrované vs. inkluzívne vzdelávanie nepočujúcich – jeho možnosti a limity* [online]. Dostupné z: https://www.komposyt.sk/pre-odbornikov/ziak-so-svvp/preview-file/zbortekova_integrovanie_vs_inkluzivne_vzdelavanie_nepocujucich-1496.pdf

ZELINA, M., 2012. Inkluzívna škola. In *Učiteľské noviny*. Roč. LIX, č. 1, s. 6-7. ISSN 0139-5769.

Zdroje obrázkov

Obr. 1: Obrázkové čítanie. Dostupné z:

<https://i.pinimg.com/236x/4c/45/a6/4c45a6381525f556239b9b677710e8dc.jpg>

Obr. 2: Grafické zobrazovanie. Dostupné z:

https://lh4.googleusercontent.com/proxy/LT_ilmY9NydQvBQGVcwt2IJS52sb67fx7boKt-ruPhizdyyEmWex9ULnb90DqsMmavGN5e_zMxmepDP80JYWQue7SDxsD_JWUbJEQyMcd6rfNNXfZ_y1TrVnXtcE33MWCvGlc0BUtDmsYp7rfns

Obr. 3: Vizuálna podpora slovnej úlohy. Dostupné z: <https://encrypted->

[tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcROLcnaJlDTj3q3jpJdZrXhPhXUuAuYGUetz7n_W1oyGOWCdBicAA&s](https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcROLcnaJlDTj3q3jpJdZrXhPhXUuAuYGUetz7n_W1oyGOWCdBicAA&s)

Obr. 4: vizuálna podpora matematického príkladu. Dostupné z:

https://lh4.googleusercontent.com/proxy/b5q4XYZUBohtrOC7EBGRzdUHLpplStEyvA2mhpPhUt7j3WeT5BWmzPNobTmUrw9-yPN4gn7xsJuRLAAIldirIwk_XPwfmIVngsMQAr4TZvRhtCRyGEWv7jYqb3iQm604DweBP4

Obr. 5: Vizualizácia časovej postupnosti 1. Dostupné z:

<https://cdn.komensky.sk/thumb.php?server=svk&id=172102&type=4&thumb=1>

Obr. 6: Vizualizácia časovej postupnosti 2. Dostupné z:

<https://cdn.komensky.sk/thumb.php?server=svk&id=276277&type=4&thumb=8>

Obr. 7 – 10: VEREŠOVÁ, J., 2018. Vizualizácia ako súčasť edukácie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-1438-2

Dostupné z: <https://mpc->

[edu.sk/sites/default/files/publikacie/j._veresova_vizualizacia_ako_sucast_educacie_deti_a_ziakov_so_svpv.pdf](https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/j._veresova_vizualizacia_ako_sucast_educacie_deti_a_ziakov_so_svpv.pdf)

Obr. 11: Možnosti čítacích okienok pre dyslektikov. Dostupné z:

<https://i0.wp.com/zivoty.eu/wp-content/uploads/2019/03/%C4%8D%C3%ADtacie-okienka-Hor%C5%88%C3%A1kov%C3%A1.jpg>

Obr. 12: Využitie čítacieho okienka v praxi. Dostupné z: <https://encrypted->

[tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSFC3IH7wBqOrgydLxCQgLE9kMGCLwLfRJVFWcaOpgO9fSdUyH3Sg&s](https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSFC3IH7wBqOrgydLxCQgLE9kMGCLwLfRJVFWcaOpgO9fSdUyH3Sg&s)